

УДК 65.012:658.14:330.322

Полозова Т.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою**Харківського національного університету радіоелектроніки*

СУЧАСНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ФОРМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано теоретичні аспекти інтеграційних процесів промислових підприємств. Запропоновано як організаційну форму об'єднання підприємств – інтегрований промисловий блок. Такі інтегровані структури будуть володіти більш потужною інноваційно-інвестиційною спроможністю, ніж окремі підприємства, взаємодія яких має підвищити ефективність діяльності через прояв синергетичного ефекту, що виникає в результаті інтеграційних процесів.

Ключові слова: інтеграційні форми, промислові підприємства, інтегрований промисловий блок, принцип комплементарності.

Полозова Т.В. СОВРЕМЕННЫЕ ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ФОРМЫ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Проанализированы теоретические аспекты интеграционных процессов промышленных предприятий. В качестве организационной формы объединения предприятий предложен интегрированный промышленный блок. Такие интегрированные структуры будут владеть более мощной инновационно-инвестиционной способностью, чем отдельные предприятия, взаимодействие которых повысит эффективность деятельности с помощью проявления синергетического эффекта, который возникает в результате интеграционных процессов.

Ключевые слова: интеграционные формы, промышленные предприятия, интегрированный промышленный блок, принцип комплементарности.

Polozova T.V. MODERN FORMS OF INTEGRATION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES: THEORETICAL AND ANALYTICAL ASPECT

Theoretical aspects of integration processes of the industrial enterprises are analyzed. As the organizational form of association of enterprises of integrated industrial bloc is proposed. Such integrated structures will possess more powerful innovative and investment capacity than individual enterprises, whose interaction is intended to increase efficiency through the manifestation of the synergetic effect which occurs as a result of integration processes.

Keywords: integration forms, industrial enterprise, integrated industrial bloc, principle of complementarity.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин інноваційно-інвестиційну діяльність в Україні доводиться здійснювати в умовах невизначеності ситуації та мінливості економічного середовища, що посилюється потужним інфляційним чинником. Негативними є тенденції щодо господарської діяльності багатьох промислових підприємств в Україні, які супроводжуються зниженням інноваційної активності та інвестиційної привабливості, гальмуванням темпів інноваційно-інвестиційного розвитку тощо. Такі умови господарювання промислових підприємств зумовлюють необхідність пошуку нових форм господарювання, заснованих на мобілізації, взаємодії та інтеграції реальних і потенційних можливостей. Це підвищить ефективність діяльності підприємств через прояв синергетичного ефекту, що виникає в результаті інтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пошуку нових форм інтеграції підприємств висвітлено у багатьох наукових працях таких авторів: О. Богма [1], Л. Буздаков [2], Ж. Жигалевич [3; 4], О. Квілінський [5], В. Марченко [6–9], Г. Махова [10], В. Молоканова [11], М. Нікітенкова [12], І. Олексів [13–15], Л. Соломчук [16; 17], Д. Стеченко [18; 19], О. Хитра [20] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Результати наукового пошуку свідчать про відсутність єдиного підходу до теоретичного обґрунтування інтеграційних процесів і відсутність єдиних поглядів щодо організаційно-правових форм інтеграції. Це зумовлює актуальність цієї теми, що потребує подальших наукових досліджень.

Метою статті є аналіз і подальший розвиток теоретичних підходів до інтеграційних процесів промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті теоретико-наукового пошуку можна виділити термінологічний базис у дослідженнях нових інтеграційних форм промислових підприємств, а саме:

- гнучкий інтегрований модуль [2];
- кластер [1; 5; 16; 17];
- об'єднання корпорацій [6–9];
- стратегічне партнерство [10];
- інтегрована бізнес-група [12];
- група економічного впливу [13–15];
- інноваційно-технологічний кластер [3; 4; 18; 19];
- спільні підприємства [20].

Л. Буздаков, висвітлюючи питання про організацію взаємодії малих та великих підприємств, пропонує створення гнучких інтегрованих модулів. При цьому науковець таким модулям надає статус управлінської структури, «спрямовану на виконання окремого типу (блоку) завдань, які мають вузьку специфічну спрямованість або обмежений короткостроковий термін виконання» [2]. Проте варто зазначити, що економічний симбіоз у результаті такої взаємодії з отриманням синергетичного ефекту можливий унаслідок інтеграції як малих, так великих підприємств. Тому подальшим розвитком цього напрямку може бути розробка теоретико-методичних положень інтеграційних процесів підприємств різних масштабів.

Досліджуючи проблему кластеризації як спосіб підвищення стійкості суб'єктів малого бізнесу, науковці О. Квілінський та Т. Степанова розглядають кластер як «скупчення суб'єктів господарювання за оптимальних умов розвитку й функціонування» [5]. Проте основним предметом досліджень дослідників є процес кластеризації на прикладі організації спеціалізованого торгового центра, що має певні галузеві особливості.

В. Марченко, розглядаючи методологічну сутність ефектів інтеграційних процесів, наголошує на злитті корпорацій. З погляду сучасного законодавства корпорація вже є об'єднанням підприємств, тобто йдеться про інтеграцію більш складного рівня – злиття або об'єднання вже інтегрованих структур [6–9].

Заслуговує на увагу підхід, запропонований В. Молокановою, який ґрунтується на синергетичних рівнях проектно-спрямованого розвитку підприємства [11]. У цьому дослідженні обґрунтовується використання проектно-методології для інтеграційних процесів. При цьому застосування синергетичного підходу для інтеграції всіх зацікавлених сторін розглядається як одна з ключових компетенцій проєктного менеджера.

Інтегровані бізнес-групи як форма об'єднання суб'єктів господарювання розглядається в роботах М. Нікітенкової [12]. Під інтегрованою бізнес-групою у цьому дослідженні пропонується розуміти сукупність економічних агентів, якій характерні такі риси:

а) частка таких агентів є комерційними організаціями;

б) між агентами існують регулярні взаємозв'язки;

в) існує центр прийняття рішень.

При цьому існування інтегрованої бізнес-групи передбачає наявність не лише юридичних, а й фізичних осіб, що здійснюють господарську діяльність. Кількісний вимір комплементарних ефектів від такої взаємодії буде вкрай ускладнений, а також відсутність методичних засад такої оцінки унеможливають використання цього підходу на практиці.

Досліджуючи фактори впливу на діяльність машинобудівних підприємств, І. Олексів акцентує увагу на тому, що потреба знижувати трансакційні витрати та підвищувати якість веде до необхідності тісної кооперації підприємства з деякими контрагентами. Проте йдеться не про інтеграційні процеси, а про використання концепції відбору та узгодження інтересів груп економічного впливу в процесі управління підприємством [13–15]. Посилаючись на [21], автор визначає групу економічного впливу як «набір економічних та соціальних суб'єктів, який може протистояти або сприяти досягненню цілей чи діяльності організації. Групами економічного впливу підприємства можуть бути власники, споживачі, правники, державні органи влади тощо».

Особливої уваги заслуговують дослідження науковців Д. Стеченко та Ж. Жигалкевич, які, аналізуючи проблему інтеграційних процесів, пропонують системно-структурний підхід до формування машинобудівних інноваційно-технологічних кластерів [18; 19]. Вони визначають машинобудівний кластер як неформальне інтегративне об'єднання підприємств машинобудівної галузі, що взаємодіють та взаємодоповнюють суміжні організації, яке забезпечує підвищення конкурентних переваг. Створення інноваційно-технологічних кластерів, на думку дослідників, є одним із пріоритетних напрямів розвитку машинобудівної промисловості та економіки України в цілому. Науковці визначають інноваційно-технологічний кластер як «організаційну форму науково-виробничих систем, створюваних на умовах партнерства і спільного використання наукового, освітнього, виробничого, ресурсного, інфраструктурного потенціалу, залучення адміністративних та фінансових ресурсів з метою освоєння нових технологій підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції» [18]. При цьому вчені наголошують на тому, що кластери є наслідком комбінації діяльності підприємств різних галузей. Проте сучасні умови

господарювання все більше вимагають від підприємств застосування механізмів і методів самостійної адаптації до жорстких динамічних умов зовнішнього середовища, а тому постає проблема пошуку нових форм інтеграції, можливо, використовуючи інноваційно-інвестиційний потенціал саме машинобудівних підприємств, що діють. У межах запропонованої логіко-структурної схеми формування машинобудівного інноваційно-технологічного кластера, зазначаються його потенційні учасники: великі машинобудівні підприємства, спеціалізовані навчальні та науково-дослідницькі заклади, потенційні споживачі тощо [18, с. 342]. При цьому поза увагою залишився методичний інструментарій, спрямований на оцінку досягнутого рівня економічного розвитку та конкурентних переваг машинобудівних підприємств.

Ж. Жигалкевич, висвітлюючи інноваційну парадигму кластероутворення, визначає кластерні утворення як «систему наукового, технологічного та просторового сполучення взаємодіючих виробництв на засадах комплексного використання наявних ресурсів, спрямованих на досягнення найбільшої господарської ефективності та виготовлення конкурентоспроможної продукції» [3, с. 80].

Як одну з інтеграційних форм О. Хитра розглядає спільні підприємства [20]. У цьому дослідженні спільне підприємство трактується як окремий суб'єкт міжнародної підприємницької діяльності, що зумовлює певні методологічні особливості функціонування таких інтеграційних форм. Проте в загальному розумінні чітко сформульовані особливості та структура синергетичної взаємодії партнерів у практичній діяльності спільних підприємств. Розглядаючи потенційний та реальний синергізм інтеграційних процесів, науковець не відрізняє комплементарний та синергетичний ефекти, що є актуальним питанням сучасних досліджень багатьох учених.

У дисертаційних дослідженнях у сфері інтеграційних процесів Л. Соломчук запропоновано характеристика основних інтегрованих об'єднань, їх переваги та недоліки, класифікацію інтегрованих бізнес-структур. При цьому розглядаються такі корпоративні об'єднання: концерн, консорціум, конгломерат, асоціація, синдикат, картель, пул, трест, холдинг, кластер, технополіс, фінансово-промислова група (ФПГ), транснаціональна корпорація, корпорація [16].

Результати наукового пошуку свідчать про актуальність проблематики інтеграційної парадигми. Підтримуючи дослідження науковців Д. Стеченко та Ж. Жигалкевич [18] з питань формування машинобудівних інноваційно-технологічних кластерів, зауважимо, що поза межами предметної області залишився механізм та критерії відбору підприємств-учасників кластера.

У результаті проведеного теоретичного аналізу у цьому дослідженні запропоновано як форму об'єднання підприємств – інтегрований промисловий блок (ІПБ), під яким розуміється партнерське об'єднання взаємодіючих підприємств конкретної галузі певного географічного регіону, основною метою якого є акумуляція наукового, освітнього, виробничого, інноваційно-інвестиційного, ресурсного, інфраструктурного та інших потенціалів для посилення інноваційно-інвестиційної спроможності промислових підприємств та підвищення їх привабливості з можливим подальшим залученням до інноваційно-технологічних кластерів.

Передумовами створення ІПБ можуть бути:

– обмеженість власних інвестиційних ресурсів підприємства;

- великий ризик залучення кредитних коштів через відсоткове навантаження;
- недостатній або низький рівень інноваційно-технологічної бази підприємства;
- зниження частки ринку через конкурентний тиск;
- звуження ринків збуту кінцевої продукції;
- низький рівень менеджменту підприємства;
- високий рівень монополізації ринку тощо.

Подвійна значущість такого утворення полягає у тому, що, з одного боку, ППБ може існувати самостійно, виконуючи поставлені перед ним задачі, з іншого – ППБ може бути використаний надалі як потенційний учасник інноваційно-технологічного кластера.

Підсилюючи інноваційно-інвестиційну спроможність підприємств через комплементарні та синергетичні ефекти від створення інтегрованих промислових блоків, підвищується зацікавленість з боку потенційних інвесторів та збільшуються шанси включення до інноваційно-технологічних промислових кластерів, що забезпечує перспективи розвитку підприємств, що входять до ППБ. Такі інтегровані структури будуть мати більш потужну інноваційно-інвестиційну спроможність, ніж окремі підприємства.

Базовим принципом об'єднання підприємств в інтегровані промислові блоки є комплементарність. Під комплементарністю промислового блоку пропонується розуміти певну єдність підприємств, відповідно до якої одні підприємства, проявляючи свої сильні сторони, компенсують слабкі сторони інших підприємств, що належать до інтегрованого промислового блоку.

Створення та функціонування саме таких інтегрованих структур дасть змогу:

- забезпечити основне виробництво великих підприємств проміжною продукцією (запчастини, напівфабрикати, окремі стадії технологічного процесу тощо);
- скласти конкуренцію іншим виробникам з аналогічним обсягом виробництва та знизити рівень монополізації ринку;
- оптимізувати базу оподаткування підприємств, що належать до інтегрованого промислового блоку;
- підвищити рівень спеціалізації у галузі;
- знизити ціновий параметр кінцевої продукції через ліквідацію посередницьких ланцюгів при організації збутової політики підприємств.

Висновки. Таким чином, у цій статті проаналізовано теоретичні аспекти інтеграційних процесів промислових підприємств. Запропоновано як організаційну форму об'єднання підприємств – інтегрований промисловий блок (ППБ). Такі інтегровані структури будуть мати більш потужну інноваційно-інвестиційну спроможність, ніж окремі підприємства, взаємодія яких підвищить ефективність діяльності через прояв синергетичного ефекту, що виникає в результаті інтеграційних процесів. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на оцінку синергетичної взаємодії підприємств у межах інтеграційних промислових блоків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богма О. Синергетичний ефект як одна з найважливіших складових процесу створення кластерів / О. Богма // Економіка та підприємництво. Держава та регіони. – 2007. – № 1. – С. 43–45.
2. Буздаков Л. Організація взаємодії малих та великих підприємств на основі формування гнучких інтегрованих модулів /

- Л. Буздаков // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2012. – № 15 (186). – Ч. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_15_1/Buzda.pdf.
3. Жигалкевич Ж. Інноваційна парадигма кластероутворення / Ж. Жигалкевич // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 2 (26). – С. 79–83.
4. Жигалкевич Ж. Актуальність інтеграції взаємодіючих виробництв / Ж. Жигалкевич // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2015. – № 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/45542>.
5. Квілінський О. Кластеризація як спосіб підвищення стійкості суб'єктів малого бізнесу / О. Квілінський, Т. Степанова // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 1 (19). – С. 150–158.
6. Марченко В. Дослідження природи флуктуацій процесу злиття та поглинання / В. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 12. – С. 35–38.
7. Марченко В. Компліментарні ефекти об'єднання корпорацій / В. Марченко // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 2 (52). – С. 262–265.
8. Марченко В. Методологічна сутність ефектів злиття корпорацій / В. Марченко // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 1 (51). – С. 172–176.
9. Марченко В. Потенціал синергізму злиття та поглинання підприємств / В. Марченко // Агроінком. – 2009. – № 1 (4). – С. 55–59.
10. Махова Г. Синергія в стратегічних партнерствах підприємств та джерела її виникнення / Г. Махова // Стратегія економічного розвитку України: збірник наукових праць / за ред. А. Наливайко; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. Вади́ма Гетьмана», Український Союз промисловців і підприємців, Ін-т світової екон. і міжнар. відносин НАНУ. – К.: КНЕУ, 2010. – Вип. 26–27. – С. 27–31. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/handle/2010/1051>.
11. Молоканова В. Дослідження синергетичних рівнів проєктно-орієнтованого розвитку підприємства / В. Молоканова // Управління проєктами та розвиток виробництва: збірник наукових праць. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – № 4 (40). – С. 5–11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pmf.org.ua/images/Journal/40/11/mvmorp.pdf>.
12. Никитенкова М. Системний підхід к оцeнке ефективности деятельности интегрированных бизнес-групп / М. Никитенкова // Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Экономика». – 2009. – № 26 (164). – С. 162–166.
13. Олексів І. Аналіз ефективності діяльності підприємства на засадах узгодження інтересів груп економічного впливу / І. Олексів // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 209–214.
14. Олексів І. Теоретичні засади управління підприємством на засадах відбору та узгодження інтересів груп економічного впливу / І. Олексів // Формування ринкової економіки: спец. вип. у 2 ч. / за ред. С. Соболь; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. Вади́ма Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2012. – Ч. 1: Стратегічні імперативи сучасного менеджменту. – С. 248–256.
15. Олексів І. Підходи до оптимізування управлінських рішень на засадах узгодження інтересів груп економічного впливу підприємства / І. Олексів, В. Харчук // Підприємництво. Менеджмент. Маркетинг. Логістика. – 2014. – № 4 (14). – С. 57–62.
16. Соломчук Л. М. Інтегровані корпоративні формування за участю м'ясопереробних підприємств: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Л. М. Соломчук; Національний університет харчових технологій МОН України. – Київ, 2015. – 23 с.
17. Соломчук Л. Формування кластерних структур для створення сприятливих умов функціонування малого підприємництва / Л. Соломчук // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у ХХІ столітті: матеріали 76-ї наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів (12–13 квітня 2010 р.). – К.: НУХТ, 2010. – С. 83–84.
18. Стеченко Д. Системно-структурний підхід до формування машинобудівних інноваційно-технологічних кластерів / Д. Стеченко, Ж. Жигалкевич // Формування ринкової економіки: спец. вип. у 2 ч. / за ред. А. Павленко; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2010. – Ч. 2: Економіка підприємства: теорія і практика. – С. 337–344.

19. Стеченко Д. Інтеграція виробництв як об'єктивна основа розвитку взаємодіючих підприємств машинобудування / Д. Стеченко, Ж. Жигалкевич // Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права. – 2014. – № 1 (49). – С. 347–354.
20. Хитра О. Синергізм спільних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук / О. Хитра. – Тернопіль: Б. в., 2001. – 20 с.
21. Freeman R. Strategic Management / R. Freeman. – Boston et al.: Pitman, 1984. – 567 p.

УДК 330.35

Прийма Л.Р.

*аспірант кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Чухрай Н.І.

*доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»*

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

На основі досліджених наукових праць у статті систематизовано підходи до трактування поняття «розвиток» на основні дві групи: кількісні та якісні зміни підприємства. Проаналізувавши теоретичні підходи науковців до визначення досліджуваних понять, запропоновано авторське уточнення в змістовному наповненні поняття «розвиток підприємства».

Ключові слова: розвиток, підприємство, розвиток підприємства, кількісні зміни, якісні зміни.

Прийма Л.Р., Чухрай Н.І. РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

На основе исследованных научных трудов в статье систематизированы подходы к трактовке понятия «развитие» на основные две группы: количественные и качественные изменения предприятия. Проанализированы теоретические подходы ученых к определению исследуемых понятий, предложено авторское уточнение в содержательном наполнении понятия «развитие предприятия».

Ключевые слова: развитие, предприятие, развитие предприятия, количественные изменения, качественные изменения.

Pryima L.R., Chuhraj N.I. ENTERPRISE DEVELOPMENT: THEORETICAL ASPECTS

On the basis of investigated scientific works the approaches to the interpretation of the term «development» are systematized in the article according to two basic groups: quantitative and quality changes of enterprise. Having analyzed researchers' theoretical approaches to determining given concepts author's clarification on the meaning of the term «enterprise development» was suggested.

Keywords: development, enterprise, enterprise development, quantitative changes, quality changes.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвиток економіки характеризується невизначеністю, нестабільністю та швидкими змінами. Тому кожне підприємство повинно адаптуватися до цих змін, удосконалюючи свої виробничі програми, комерційно-збутову політику, логістичну інфраструктуру тощо. Важливим процесом підприємства на шляху до цього є розвиток підприємства, оскільки він є основною передумовою, що забезпечує підприємству вихід на ринку чи утримання своїх позицій на наявному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку підприємства досліджує багато як вітчизняних, так і закордонних науковців, а саме: В. Василенко, Ю. Погорелов, О. Раєвцева, О. Кузьмін, О. Мельник, Т. Надтока, Г. Какуніна, Н. Афанасьєв, В. Рогожин, В. Рудик, М. Мескон, Ф. Хедоурі, Е. Коротков, Р. Аккоф, Т. Ковальова та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявні наукові підходи до трактування поняття «розвиток підприємства» є різними й неузгодженими, тому складно виокремити єдино-правильне (комплексне) трактування досліджуваного поняття, що зумовлює (пояснює) актуальність цього дослідження.

Метою статті є систематизація наявних теоретичних підходів до трактування поняття «розвиток підприємства», удосконалення категоріального понятійного апарату щодо уточнення змістовного наповнення терміна «розвиток підприємства».

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне підприємство є динамічною та відкри-

тою системою, діяльність якого залежить від умов зовнішнього середовища, в якому воно функціонує. На цей час зовнішнє середовище кожного підприємства характеризується швидкістю змін, які є важко-прогнозованими. Завданням кожного суб'єкта господарювання насамперед є збереження його наявного стану та подальше його покращення, оскільки саме це забезпечує підприємству конкурентоспроможність на ринку. Для цього діяльність підприємства повинна бути спрямована на створення умов для постійного його розвитку.

Необхідно дослідити характеристики поняття «розвиток», а також визначити базисні характеристики загальнонаукового цього терміна, що буде вихідним моментом дослідження природи й змісту економічної категорії «розвиток підприємства».

Досліджуючи поняття «розвиток підприємства», необхідно детально вивчити такі категорії, як «розвиток», «еволюція», «прогрес», «ріст», «зростання», а також розглянути їх субординацію та зв'язок, оскільки із цими поняттями науковці ототожнюють категорію «розвиток», результати дослідження представлено в табл. 1.

Категорії «розвиток», «ріст», «зростання» є схожими за змістом, але між ними є суттєва різниця.

Категорія «розвиток» характеризує якісні зміни підприємства, зокрема, О. Кузьмін та О. Мельник трактують поняття «розвиток» як процес перетворень, переходу від одного якісно-кількісного стану до іншого, змін вищого рівня [5, с. 36].